

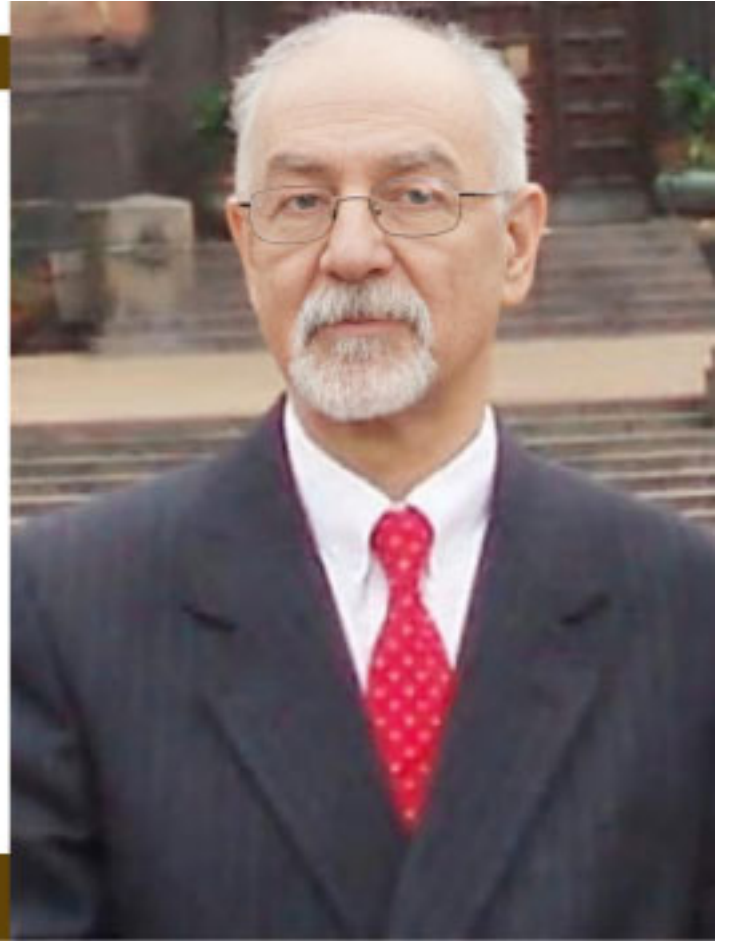
Milli Hökumətin 80 illiyi: Mübarizə, Umid və Tarixi Dəyər

Azərbaycan Milli Hökuməti

80
Səksən il

Abdulla Əmir Haşimi (Cavanşir) - II hissə

6. Milli Hökumətin məğlubiyyəti və onun səbəbləri

Burada, məğlubiyyətin səbəbləri, xəyanətlər, təcrübəsizliklər, görülməyən işlər, hazırsızlıqlar, ictimai-iqtisadi şəraitində olan nöqsanlar, məzhəbin və irticai ruhaniyyətin rolu, Azərbaycan irticaçılarının rolu, Şah və xarici istemarçı qüvvələr ilə fars şovinisti dairələrin, faşisti partiya və şəxslərin rolu, məğlubiyyətin zərərlerini azaldıb qarşısı alına bilinərdimi, məğlubiyyətdə həlledici və qeyri-həlledici amillər, təsirat və itgilər barədə bir neçə söz demək olar. Dünya miqyasında qüvvələr arasında yeni yaranan şərait bizə qarşı oldu. Soyuq müharibə Güney Azərbaycandan başladı.

Sovet ordusu 1946-cı ilin may ayının 9-da İranı tərk etdi. Azərbaycan Milli Hökuməti ilə Qəvamüssəltənə arasında müzakirə başladı. Müzakirələrdə Milli Hökumət ilkin mövqeylərindən geri oturmaı. Milli Hökumət, Azərbaycanda ustandarlıqla və Azərbaycanın Milli Məclisi isə Əyalət-Əncüməni ilə dəyişdirildi. Qərar alındı ki, fədayilər ölkənin qoruyucu qüvvələri adında işlərini davam etsinlər, o cümlədən Jandarmeri də həmin adda. Dr Cavid, Əyalət-Əncüməninin vasitəsi ilə Mərkəzi Hökumətə Azərbaycan ustandarı kimi təklif olundu. Bu geri oturmalarında Zəncan, Mərkəzi Hökumətə təhvil verildi. Qərar alındı ki, Tikab və Sərdəşt Azərbaycanın ixtiyarına verilsin –ki, verilmədi. Həmin “razılaşma” əsasında 15-ci parlament seçkilərində Azərbaycanda nəzarət üçün mərkəzi dövlətin nizam-intizam qüvvələrinin “nəzarəti” ortaya atıldı. Bu təklifi qəbul etmək, yeni mərkəzdən nizam-intizam qüvvələrinin gətirilməsi və onlara qarşı Azərbaycanda müqavimət göstərilməmə fərmanı, hərəkatın tam geri oturmasına gətirib çıxartdı. Bu gerioturma, silahı yerə qoymaqla həyata keçirildi.

Azərbaycan xalqı tank və topsuz, təyyarəsiz, məmuli tüfəng və müsəlsəl ilə düşməne qalib gəlmişdi və öz ayağı üstündə dayanmışdı və öz milli hakimiyyətindən siyasi şərəf-heysiyyətinədən və insani haqlarından müdafiə edirdi. Lakin müxtəlif dairələri əhatə edən irtica manevr etməklə Azərbaycanın milli qüvvələrini avara formada və çaş-baş salma halına gətirib çıxartdı. Və beləliklə, çox sürətlə hadisələr irticanın xeyrinə dəyişildi və hərəkat məğlub oldu. Azərbaycan düşmənləri bir tərəfdən şəmşir ilə digər tərəfdən isə hiylə və riyakarlıq işlətdilər. Mərkəzi Hökumət, bir tərəfdən Azərbaycanın əsirələrini silahlandırır və hərbi hücumları cəbhələrdə gücləndirirdi, digər tərəfdən isə müzakirə və müsəlimət yolunu bir taktika kimi təklif və irəli sürürdü. Azərbaycan düşmənlərinin başında dərbar və Pəhləvi səltənəti dayanırdı. Səltənət daxili və xarici düşmənlərin fəaliyyət mərkəzi idi. Rzaxanı İngiltərəlilər səltənətə çatdırdılar. Ona görə ki, İran adlanan yerdə onların mənafeini qoruyub saxlasın. 1232-ci ildə (1953-cü ildə), Amerikanın CIA-i vasitəsi ilə səltənətə qayıdan Məhəmmədrzaşah isə, atasının apardığı həmin vəzifəni can-başla davam etdi. Bir sözlə desək, Amerikanın oyuncağı olaraq, xarici istemarçıların himayəsi ilə səltənət edirdi və elə onların himayəsi olmadan 21 Azər qiyamını məğlub edə bilməzdi və Azərbaycan xalqını dar ağaclarına, həbsxanalar, zindanlar və sürgünə məruz qoya bilməzdi. 21 Azər qiyamı, ondan irəli gələn elə bir gücə nail olmuşdu ki, Mərkəzi Hökumət onu rəsmiyyətə tanıyaraq onunla müqavilə bağlamışdı. Şah, xarici qüvvələrə arxalanaraq həmin müqaviləni nə tənha imzalamaqdan imtina etdi, əksinə hücum edib Azərbaycan xalqını və yeni yaranmış Azərbaycan islahat və demokratiyanı qanda boğdu. Və Azərbaycandan başqa digər məntəqələrdə ki, Rzaşah qaçandan sonra açıq fəza fəaliyyət üçün

yarlanmışdı, aradan qaldırdı. Məzhəbi ruhaniyyətin yuxarı qışrı, Firqəçilərin və 21 Azər qiyamının tərəfdarlarına qarşı qətəle fitvası verməklə onların qanları halal, malları mübah, qadın-qızlarının haram olduqlarını hökm etdilər. Onlar, müxtəlif qəzetlərdə o cümlədən Baxtər, Ateş, Fərman, İstəxr, Keyhan və Ettelaat qəzetlərində Azərbaycanın əleyhinə çıxış etdilər. Bunlardan bir sırasının adını saymaq yersiz olmaz: Mirseyyid Məhəmməd Behbahani, hacı Mirza Abdulla Tehrani, ayətullazadə Mazəndarani, şeyx Məhəmmədəli Ləvasani, hacı Seyidməhəmmədhüseyn Ləvasani, Ələmülhüda Şirazi, hacı Əhməd Kirmanşahi, Hacı şeyx Məhəmməd Nəhavəndi, mirza Musa İmaməcdibəzzarha, hacışeyx Əraqi Bəyat, hacı seyyid heybətulla imam əhvazi, zəhirülislam Toliətə mədrəseye sipəhsalar, Şeyx Hidayətulla məliki,, şeyx bağır rəsuli, seyyid məhəmməd həsən əngəci, hacı seyid məhəmmədbağır tehrani, mirza mustafa ləvasani, seyyid məhəmmədrza zəncani, ayətullazadə şirazi, şeyxəli müdərris, ayətullazadə isfanahi, şeyx bəhaəddine nurie nəvəbi, şeyx cavab şəriətmədar, şeyx əli ağasulqani, hacı seyyid nəsrullar şüşteri, şeyx əhməd nəcəfi, ibn şeyx tehrani, seyyid əliəsgər cəzairi, haciseyyid əbülqasım əmli, hacı şeyx mehdi nəcmabadi, seyyid ələsgər xoyi, mirza əbdülhüseyn şirazi, hacağa həsən nəcmabadi, seyyid sədrəddin müsəvi, seyyid məhəmməd əli əngəci, Seyyid sədrəddin musavədi, seyyidəhməd ləvasani, seyyid cəlaləddin böyük.

7. Məğlubiyyətdən bugünədək Burada isə, məğlubiyyətin konsekvənsləri, hərəkatın davamının enişli və yoqquşlu yolları barədə danışmağımız lazımdır.

Şah, Milli Hökuməti aradan qaldırdıqdan

sonra səltənətinin sonuncu ilinədək 21 Azər gününü üzdən-irəq “Azərbaycanın nicatı günü” adlandırıb, ordudan san görüb, Azərbaycan küçələrinə ordu, tank-top, əsgərlərlə rejə keçməklə Azərbaycanda yaratdığı dəhşəti bir neçə qat şiddətləndirirdi. Mərkəzi hökumət dərbar və onun himayətçisi olan xarici istəmarçı qüvvələr, birlikdə milli hökuməti qanda boğdular. Onlar, Fərdustun yazdığına əsasən, 50 min nəfər azərbaycanlıları öldürdülər, 100 minlərləni sürgünə göndərdilər. 21 Azər nehzəti məğlub edildikdən sonra, bir sıra sadıq qüvvələr azərbaycanlılara, fədayilərə, Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin üzvlərinə yardım etdilər ki, Məhəmmədrzaşah ordusunun və qaraquruçuların vəhşi qisaslarından xilas edilsinlər. Eyni zamanda Azərbaycanda baş verən demokratik hərəkatı dünyaya tanıtdırmaqda, onların hüquqlarını qorumaqda, Azərbaycan Milli Hökumətinin həyata keçirdiyi tədbirləri təbliğ edib və müdafiə etmək işində mühüm yardım göstərdilər. Və bir çox sadıq insanlar 21 Azər qiyamından şücaətlə difa etməklə bu hərəkatın qan dəryasında boğulduqdan sonra həmin hərəkatı inadla müdafiə etdilər.

Ancaq Şah və onun ətrafındakılar, radio, qəzet və televiziya, Azərbaycanın Milli Hökumətinin şəxsiyyətlərinə ağızdolu böhtan, iftira, töhmət yağdırırdı. Məğlubiyyətdən əvvəl Rzaşah səltənəti tərk edəndən sonra mütəvəssid sərmayedarlar xalqımızın kənarında dayandılar – o cümlədən Azərbaycanda milli hərəkatdan himayət etdilər. Lakin, irtica qalib gəldikdə mövqeylərini əldən verməsinlər deyərək şovinisti dairələrə və Mərkəzi Hökumətə yaxınlaşıb, onlarla bərabər Azərbaycanın milli hərəkatına iftira yaydılar. Hizb-e İran, hizb-e Cəngəl, hizb-e Sosialist, həmin qışrləri təmsil edirdilər. Və firqəçiləri pisləməyə, ittihamlamağa, iftira deməyə, Şahı və onun quldur dəstələrini tərifi etməyə başladılar. Şahın ətrafında olan bir sıra satqınlar da – Abbas Məsudilər, hacı Əbülqasım Cavanlar, Deyhimlər, Sərləşkər Ərfəələr, “Keyhan”, “İttılaat”, “Xandəniha” kimi qəzetlər Şahın sözlərini artıq çeynəyərək, 5-ni də artıraraq minlər batman kağızı hərəkatımız haqqında qaralayırdılar. Hətta Cəlal al-Əhmədlər, Xəlil -Məlikilər, Ələvilər, Rza İnaşətlər, Müzəffər Bəqayilər, Ənvər Xəməyilər kimi adlarını rövşənfikr və ziyalı qoyanlar da Milli Hökumətimiz və Fırqəmiz haqqında Şahın qaraquruçularına qoşularaq, Azərbaycanın tarixində adlarını öz qanları ilə qızıl xəttlərlə yazan Pişəvəri, Qulam Yəhya, Kəbiri, Əzimi, İbrahimi, Quli Suphi, Azad Vətən, Mirəyyub Şəkiba, Cavidan, Xəlil Azərabadiqan, Həbibullahi, İsmayıl Zəbihi, Şeyx Polad, Mirza Məhəmmədəli İrşadi, Şeyx Məhəmməd Ali-İshaq zənvani, Şahmar, Sarı İsmayıl, Ağəhi, Cövdət, Qasemi, Əsədullahi-ye Mürtezəvi,

Kuphal, Səriyyə Xanım və minlərcə adlı və adsız Azərbaycan qəhrəmanlarına töhmətci sözlər yazırdılar. Bu şivə və metod bizim 29 Bəhmən qiyamının məhsulu olan İran İslam Cümhuriyyəsinin məsulları da 21 Azər hərəkatına qara yaxmaqda keçmiş sələflərinin yolunu davam edərək həmin iftiraları təkrarlayırlar. İran adlanan yerdə yayılan yüzlərcə qəzet və jurnal və kitabların möhtəvaları, belə bir əraciflə doludur. Bir sıra adlarını inqilabçı və demokratiya tərəfdarları qoyan partiya mənsuqları o cümlədən Nehzət-e Azadi, Müsəlmanan-e Mübariz, Peykar, Mücahedin-e Xəlf, Hezb-e Demokratik-e Mardom-e İran kimi təşkilatlar da paniranistlər kimi 21 Azər qiyamı barədə töhmət mövqeyində Şah və Cümhuri İslamidən seçilmirlər. Rahe Kargər və Fədayian-e Xəlf isə həqiqətdən qaçmaq üçün bu şanlı hərəkatla sükutla yanaşmışlar. 21 Azər Qiyamına, Milli Hökumətə hücum və töhmət-iftiradan məqsəd, o yolda görülən işlərin aradan aparılması, o yolun yolçularının öz yollarından döndərilməsi və o yol üçün yaranan təşkilatlar və orqanlar və şəxsiyyətləri məhv edib, bir sözlə desək Azərbaycan və onun xalqının inkişafına, sərbəstliyinə, abadlaşmasına çalışanları aradan aparıb və Azərbaycanı farslaşdırmaq və xalqını kölələşdirmək, sirvətini qarət etməkdən ibarətdir.

Məğlubiyyətdən sonra edilən fəaliyyətlər, Mərkəzi Hökumətə qarşı etirazlar, nicat və qurtuluş cəmiyyətlərinin yaranması, Fırqənin daxilə və xaricə yenidən bərpası və Şah rejiminə qarşı kəskin təbliğat və ifşagərlik və yenidən qələbəni əldə etmək üçün aparılan hazırlıq işləri, yeni döyüşçü və kadrların təlimatlandırılması, Milli Səs Radiosunun təsis, Şimali Azərbaycanın rəsmi şəxsiyyətləri və yazıçı, şair və digər nümayəndələrinin mütəmadi etirazları, gündən-günə Şah rejiminin dayaqlarının zəifləməsi, nəhayət 29 Bəhmən qiyamının baş tutması ilə Şah rejiminə son qoyuldu. Fırqənin Azərbaycanda dəftər-dəstəkləri yenidən açıldı. Amma çox çəkmədi ki, islami rejim verdiyi vədələrə xilaf çıxdı. Yenidən Azərbaycanda həbslər, təzyiqlər, boğuntu, o cümlədən Milli Hökumətin tərəfdarlarının inqilabdan sonra

qurduqları qurumlar dağıdıldı. Yenidən Fırqə yeraltı və mühacirət həyatını davam etdi. Mədəni fəaliyyətlər, ədəbi və musiqi cəmiyyətlər genişləndirildi. İslamdan məyyus olan xalqımızın rəğbəti azərbaycançılığa çoxaldı. Milli fəaliyyətə rəğbət get-gedə kütləviləşdi. Geniş tədbirlərə zəmin yarandı. Azərbaycan Respublikasının istiqlalını əldə etməsi də azərbaycançılığa təkan verdi. Babək qalası yığıncaqları və müxtəlif törənlər baş tutdu. 22 May Təbriz və digər Azərbaycan şəhərlərinin qiyamları ilə həm Şah rejiminin və həm də Xumeyni rejiminin əritmə siyasəti puça çıxdı.

8-Nəticə

21 Azər hərəkatının ideallarının qarşısını almaq üçün ən əvəmfiriblikdən tutmuş, ən qəddar cəbr vasitələrini işlətməşlər və çalışmışlar ki bu hərəkatı ləkələsinlər, şayiələr, böhtanlar və yalanlar yaysınlar və onun müsbət təsirini aradan qaldırsınlar. Halbuki, 21 Azər hərəkatı, mütərəqqi, xəlf və inqilabi mahiyyətinə görə daima yaşayacaq. Ancaq üzüqaralıq saxtalaşdıranlara qalacaq. Fakt bundan ibarətdir ki, 21 Azər hərəkatı məğlub olsa da, onun ideallarını bərpa etmək üçün mübarizə, 80 ildir ki davam edir. Nə qədər xalqımız öz rolunu, taleyini əlinə almasında ciddi və geniş və rövşən amalla iştirak edirsə, Milli Hökumətin amallarına və bizə o qədər yaxınlaşar. Burada əsas rol oynayan Güney Azərbaycan xalqının iradəsidir və bu iradə Milli Hökumətin amalları uğrunda təmərəküzləşdirən qüvvələrin birliyindən asılıdır. Bu məqsədə qulluq edən indiki mübarizənin genişlənməsinə, Milli İstiqlal yolunda mübarizə edən başqa xalqların təcrübələrindən istifadə etmək və dünya ictimaiyyətinin himayəsini qazanmaq yardım edər.

